

TÜRKİYE’DE VERGİ AHLAK DÜZEYİNDEKİ DEĞİŞMENİN DÜNYA DEĞERLER ANKET VERİLERİ İLE İNCELENMESİ ¹

EXAMINING THE CHANGE IN THE TAX ETHICS LEVEL IN TÜRKİYE WITH WORLD
VALUES SURVEY DATA

Berna Hızarcı Beşer ², Ummahan Yiğit Çetin ³

¹Bu çalışma Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında kabul edilen Yüksek Lisans Tezinden türetilmiştir.

²Doç. Dr. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, berna.beser@dpu.edu.tr, Orcid:0000-0002-2957-5030

³Maliye Bilim Uzmanı, yigitumman@hotmail.com, Orcid:0000-00303-2898-5158

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

Dünya Değerler Anketi, Vergi
Ahlakı, Vergi Uyumlu

Jel Kodları: H23, H75, I18

Makale Geçmişi:

Geliş Tarihi: 07 Eylül 2022
Kabul Tarihi: 01 Şubat 2023

ARTICLE INFO

Keywords

World Values Survey, Tax Ethics,
Tax Compliance

Jel Codes: H23, H75, I18

Article History:

Received: 07 September 2022
Accepted: 01 February 2023

ÖZET

Bu çalışmada vergi ahlakının belirleyicileri Dünya Değerler Anketinin 2. dalga, 4. dalga, 5. dalga, 6. dalga ve 7. dalga verilerinden yararlanılarak “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verilen cevaplar ile değerlendirilmiştir. Ankette vergi ahlakının tespiti için demografik unsurlardan; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi ve mesleki durumdan yararlanılmıştır. Sosyokültürel ve psikolojik unsurlardan ise; dini inanç, demokrasi, devlete duyulan güven, parlamentoya duyulan güven, adalet sistemi ve mahkemelere duyulan güven ve ulusal onur faktörlerinden yararlanılmıştır. Türkiye’deki vergi ahlak düzeyi üzerinde etkili olan unsurların tespiti için karşılaştırmalar yapılmış olup vergi ahlakını etkileyen faktörlerin tek başına belirleyici bir unsur olmadığı tespit edilmiştir. Vergi ahlakının bahsedilen unsurlardan hepsinden farklı derecede etkilendiği görülmektedir.

ABSTRACT

In this study, the determinants of tax morale were asked, “Would you cheat in taxation if you had the opportunity?” evaluated with the answers given to the question. Demographic factors for the determination of tax morale in the survey; age, gender, marital status, education level and occupational status were used. As for sociocultural and psychological factors; religious belief, democracy, trust in the state, trust in parliament, trust in the justice system and courts, and national honor factors were used. Comparisons were made to determine the factors affecting the tax morale level in Turkey, and it was determined that the factors affecting the tax morale were not a determining factor alone. It is seen that tax morale is affected differently from all of the mentioned factors.

Atf vermek için / To cite: Hızarcı Beşer, B. ve Yiğit Çetin, U. (2023). Türkiye’de vergi ahlak düzeyindeki değişimin dünya değerler anket verileri ile incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi İİBF Dergisi*, 11, 1-13. DOI: 10.58627/dpuiibf.1172010

Bu eser Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

Devletlerin devamlılığı için verginin gerekliliği artık tartışılmazdır. Vergi, devlet ile mükellef arasında yasalara dayandırılarak cebri olarak alınan bir nevi sosyal sözleşme niteliği taşımaktadır. Çünkü devlet varlığını sürdürebilmesi için gelire ihtiyaç duyar. Bu sebeple insanlık var olduğu sürece vergiler de yaşamın bir parçası olarak var olmaya devam edecektir. Mükelleflerin herhangi bir baskı altında kalmadan vergi ödemelerini sağlaması durumu literatürde içsel motivasyon ile açıklanmaktadır. İçsel motivasyon, bireylerin hiçbir baskı altında kalmadan vergilerini ödemelerini ifade etmektedir. Küreselleşen dünyada bireylerin değişen ekonomik ve sosyal koşullar altında vergi ödeme eğilimlerinde azalış meydana gelmektedir. Çünkü mükelleflerin kullanılabilir gelirlerinde, servetlerinde, yatırımlarında ve harcamalarında azalmaya sebep olduğu için istenilen bir durum değildir. Vergi ödemek istemeyen bireyler yasal ve yasal olmayan yollara başvurarak vergi ödememekte veya vergi ödemesini en aza indirmeye çalışmaktadır. Burada içsel motivasyon olarak tanımlanan vergi ahlaki ön plana çıkmaktadır.

2000’li yıllara kadar vergi ahlaki kavram ve analizlerine araştırmacılar çok fazla yer vermediği için 2002 yılında Feld ve Frey yaptığı çalışmada bu durumu şu şekilde değerlendirmiştir. “Birçok çalışma vergi ahlakının nasıl ortaya çıktığına ve nasıl sürdürülebilir olacağına bakmaksızın kara bir kutu bir olarak ele aldıklarını belirtmiştir. Vergi kaçırma eğilimine yönelik bilinmeyen etkilerin analizlerinde vergi ahlaki son unsur olarak değerlendirilmekte ve bireylerin tercihlerinin ötesinde bir unsur olarak algılanmaktadır. Aslında vergi ahlakını ortaya çıkmasını belirleyen unsurlar ve devamlılığı için bu unsurların neler olduğunun belirlenmesi gerekir” (Feld ve Frey, 2002, s. 88).

İçsel motivasyonları arttırılarak bireylerin yasalar çerçevesinde kendi istekleri ile vergi ödeme eğilimleri arttırılması gerekir. Bu çalışmada vergi ahlakının teorik çerçevesine yer verilerek vergi ahlaki kavramı, modelleri, vergilendirmeye karşı oluşan tepki ve davranışlara değinilmiştir. Dünya Değerler Araştırmasının kapsamı ve öneminden bahsedilerek Türkiye’deki vergi ahlak düzeyi Dünya Değerler Araştırması anket verileri kullanılarak yorumlanmaya çalışılmıştır. Çalışma vergi ahlaki ve vergi ahlakının belirleyicilerini araştırmak amacı ile Dünya Değerler Araştırması verileri kullanılarak Türkiye ile ilgili yayınlanan dalga verileri üzerinden karşılaştırılmalar yapılmıştır. Türkiye’deki vergi ahlak düzeyinin ülkeler ile karşılaştırılmasına yer verilmiştir.

Dünya Değerler Araştırmasının son yayınlanan yedinci dalga verileri kullanılarak çalışmanın güncel olmasına katkı sunulmuştur. Yedinci dalga verileri 84 ülkeye uygulanmıştır. Türkiye 11. sırada yer almaktadır. Dünya Değerler Anket verilerine göre vergi ahlaki belirleyicilerinin tek tek ele alınması vergi ahlakını açıklamada yeterli olmamaktadır. Belirleyicilerin bütüncül bir yapı sergilemesi önemlidir.

1. VERGİ AHLAKI KAVRAMI

Vergi ahlaki kavramına literatürde baktığımızda birçok tanımı mevcuttur. Vergi ahlaki; vergi ödemede içsel bir motivasyon olarak görülmektedir (Torgler, 2003a, s. 4). Bu motivasyon bireylerin hiçbir baskı altında kalmadan kendi rızası ile vergi ödemelerini ifade etmektedir (Aktan, Kesik ve Dileyici, 2012, s. 126). Başka bir ifadeyle yakalanma riski olmamasına rağmen insanların gönüllü bir şekilde vergilerini ödemelerini, vergiye gönüllü uyumlarını açıklayan en önemli husus olduğu kabul edilir (Tosuner ve Demir, 2007, s. 9). Bireylerin vergi ödeme konusundaki istekliliğini ifade etmektedir (Kaynar, 2010, s. 62). Vergi ahlaki, bireylerin neden vergi kaçırdıkları ile değil neden vergi kaçırmadıkları ile ilgilidir. Bu sebeple vergi ahlaki bireylerin vergi kaçakçılığı karşısındaki davranışlarının aksine vergi karşısındaki tutumlarını ölçmektedir (Torgler, 2004, s. 5). Vergi ahlaki; vergi ödemeye yönelik ahlaki bir yükümlülük, bir inanç olarak tanımlanabilir. Bu sayede mükellefin topluma katkıda bulunabileceğine dair inanç oluşturmaktadır. Vergisini ödeyemeyen bireylerde ise suçluluk ve utanç duygusu baskın olmaktadır (Torgler, 2007, s. 7).

Vergi ahlaki, vergi kaçakçılığı ya da kayıt dışı ekonomi gibi bir sonuç değişken değildir (Torgler ve Schneider 2007, s. 15). Fakat toplumda vergi ahlaki arttığında vergi kaçakçılığı ve kayıt dışı ekonominin boyutları azalmaktadır bu sebeple devletin caydırma politikalarına olan ihtiyacını ve vergi uyum maliyetlerini azaltmaktadır (Yurdakul, 2013, s. 2). Vergi ahlaki; yükümlülerin beslendikleri sosyal değerler ile şekillenip, psikolojik yargılarla içselleştirilen ve vergi ödeme istekliliği ile sonuçlanan, vergi karşısındaki hazır değerler şeklinde ifade edilebilir (Saygın, 2015, s. 56).

Mükelleflerin vergi ahlaki ile ilgili ilk çalışmalar 1960-1970 yıllarında Alman bilim insanı Günter Schmolders önderliğinde Köln Vergi Psikolojisi Okulu tarafından yapılmıştır. Çalışmaya göre vergi ahlaki araştırması ekonomi ile köprü kurmaya çalışarak sosyal, psikolojik ve ekonomik olayların daha geniş bir perspektiften analiz edilmesi gerektiğini savunarak geleneksel

bakış açısından farklılık ortaya koymuştur. Analizlere vergi morali dâhil ederek yaşanan ekonomik olayların sadece geleneksel bakış açısıyla açıklanamayacağını ifade etmişlerdir. Okul, vergi ahlakını vergi uyumu gibi bir davranış olarak ele almıştır (Torgler, 2007, s. 7).

Mükelleflerin vergi uyumunu ve vergi ahlakı ile vergiye gönüllü uyum arasındaki ilişkiyi açıklayan iki modelden bulunmaktadır. Bunlar; Allingham Sandmo Modeli ve Sosyal ve Psikolojik Yaklaşım Modelidir. Allingham Sandmo Modeli; yükümlülerin uyum ya da kaçakçılık kararını belirleyen temel unsur yakalanma riski ve cezaların büyüklüğüdür. Modelde, mükellefi vergi ödemeye yönlendiren sebep vergilendirmeye ilişkin yaptırımların büyüklüğü ve yakalanma olasılığı ile sınırlanmıştır. Bu durum birçok araştırmacı tarafından, vergi uyumunun sadece yaptırımların büyüklüğü ile sınırlandırılması eleştirilmiştir (Tunçer, 2002, s. 220'den aktaran Kahriman, 2016, s. 232).

Song ve Yarbrough 1978 yılında vergi uyumu ve vergi ahlakı arasındaki ilişkiyi açıklayan basit bir vergi uyumu modeli geliştirmişlerdir. Vergi ahlakını açıklamaya yönelik olan ilk çalışmalardan biridir. Basit vergi uyumu davranışı modeline göre beyan ve sonrasında verginin ödenmesi sürecini içeren gönüllü uyum üç faktöre dayanmaktadır. Bu üç faktör yasal çerçeve, vatandaşların vergi ahlakı ve belirli bir zamanda ve yerde gelişen durumsal faktörlerdir. Üç faktörde birbiri ile ilişki 12 içerisinde yer almaktadır. Yasal çerçeveden, vergi ahlakı etkilenmekte, vergi ahlakı ise durumsal faktörleri etkilemektedir (Güner, 2008, s. 19-20). Bu durumda vergi ahlakı, vatandaşın vergi ödeme sürecinde önemli bir etkiye sahip olarak hem etki eden hem de etkilenen durumdadır.

Vergilendirmeye karşı oluşan tepki ve davranışlar iki bölümde açıklanabilmektedir. Bunlar; vergiye karşı suç unsuru oluşturmayan ve suç unsuru oluşturan davranışlar olarak ikiye ayrılmaktadır (Yurdakul, 2013, s. 90). Vergilendirmeye karşı suç unsuru oluşturmayan davranışlar vergiden kaçınma, ikame etkisi, tüketim ve tasarrufu azaltma, yatırımdan vazgeçme, verginin yansıtılması, siyasal tepki ve oy değiştirme, tahsilatı geciktirme ve göç olarak sıralanabilir. Vergilendirmeye karşı suç unsuru oluşturan davranışlar ise vergi grevi, sivil itaatsizlik ve vergi kaçakçılığıdır.

Vergilendirmeye karşı suç unsuru oluşturmayan davranışlar mükelleflerin vergilemede gördükleri hoşnutsuzluklar karşısında vermiş oldukları pasif tepkilerdir. Bireyler vergilemede bir olumsuzluk ile karşılaştığında ilk tepki olarak suç unsuru oluşturan başka bir ifade ile aktif tepki göstermezler. Böyle bir durumda bireyler yasal mevzuat çerçevesinde çözüm aramaktadırlar. Vergi ile ilgili yapılan düzenlemeler ve olumlu gelişmeler neticesinde mükelleflerin hoşnutsuzluklarının giderilmesi veya en aza indirilmesi durumunda vergilendirmeye karşı suç unsuru oluşturmayan davranış (pasif tepki) olarak kalmaktadır (Sandalcı ve Sandalcı, 2020, s. 62).

2. DÜNYA DEĞERLER ANKETİ, KAPSAMI VE ÖNEMİ

Dünya Değerler Anketi Araştırması (WVS); dünyadaki insanların sosyal, politik, ekonomik, dini ve kültürel değerlerinin bilimsel ve akademik çalışmasına yönelik uluslararası bir araştırma programı olup amacı zaman içinde istikrar veya değişimin, ülkelerin ve toplumların sosyal, politik ve ekonomik kalkınmasında hangi etkileri olduğunu değerlendirmektir. Her 5 yılda bir küresel olarak yürütülen karşılaştırmalı sosyal araştırma sunmaktadır. Yayınlanan veriler şu ana kadar 1981-1984 birinci dalga verileri, 1990-1994 ikinci dalga verileri, 1995-1998 üçüncü dalga verileri, 1999-2004 dördüncü dalga verileri, 2005-2009 beşinci dalga verileri, 2010-2014 altıncı dalga verileri ve son yayınlanan 2017-2022 yedinci dalga verilerini kapsamaktadır. Araştırma 253 anket sorusundan oluşmakta ve uluslararası sosyal bilimciler ağı tarafından gerçekleştirilmektedir. WVS, araştırmaları her ülke ve dalga için kendi ülkesinden sorumlu bir araştırmacı tarafından yürütülmektedir. Anketin Türkiye'de ki sorumlusu Bahçeşehir Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Prof. Dr. Yılmaz Esmerdir. Türkiye ilk dalga verilerinde yer almamış ikinci dalga verilerinden itibaren, 1990-1991 yılında katılmıştır. Dünya Değerler Anket verilerinde Türkiye üçüncü dalga verilerine ulaşamamıştır bu sebeple diğer dalga verileri üzerinden değerlendirmeler yapılmıştır.

WVS tarafından yapılan araştırmada bireylere çok farklı konularda 253 soru sorulmaktadır. Sorular içinde vergi kaçırma ile ilgili bir soru bulunmaktadır. İlgili soru ise "eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?" dir. Bireylerin soruya yönelik vermiş olduğu cevapların samimi ve doğru olduğu söylenebilir çünkü 253 soru içinden vergi kaçırma ile ilgili bir sorunun bulunması sebebiyle bireylerin gerçek düşüncelerini gizleme ve yanlış cevap verme olasılıkları oldukça düşüktür.

2.1. Dünya Değerler Anketine Göre Ülkelerin Vergi Ahlak Düzeyi

Çalışmada ülkelerin vergi ahlak düzeyi güncel veriler olduğu için yedinci dalga verileri üzerinden değerlendirilmiştir. Dünya Değer Araştırmasınının 7. dalga (2017-2022) verileri 84 ülkede uygulanmıştır. "Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?" sorusuna asla kabul edilemez şeklinde verilen cevaplar baz alınarak ülkelerin vergi ahlak düzeyleri ölçülmeye çalışılmıştır.

Tablo 1: WVS 7. Dalga Verilerine Göre Ülkelerde Vergi Ahlak Düzeyi (% Değeri)

Ülkeler	%	Ülkeler	%
1.Etiyopya	89.4	43.Ekvator	64.2
2.Japonya	86.5	44.Finlandiya	64.1
3.Porto Riko	86.1	45.Estonya	63.9
4.Libya	86.0	46.İran	63.8
5.Arnavutluk	83.7	47.Bangladeş	63.7
6.Kıbrıs	81.5	48.Avustralya	63.6
7.Zimbabve	79.8	49.ABD	63.5
8.Bulgaristan	79.6	50.İtalya	63.4
9.Macaristan	79.3	51.Venezuela	62.4
10.Bosna Hersek	79.1	52.Fransa	62.1
11.Türkiye	78.1	53.Gürcistan	61.9
12.Mısır	77.8	54.İsviçre	61.6
13.Çin	77.8	55.Çek Cumhuriyeti	61.1
14.Burma (Myanmar)	77.8	56.Hong Kong	60.7
15.Singapur	76.8	57.Guatemala	60.7
16.Polonya	76.4	58.Portekiz	60.5
17.Makedonya	76.2	59.Brezilya	58.8
18.Andora	76.0	60.Endonezya	58.4
19.Almanya	75.7	61.Ermenistan	56.2
20.Danimarka	73.7	62.Hollanda	55.4
21.Kolombiya	73.2	63.Şili	54.8
22.Nikaragua	72.9	64.Makao	53.3
23.Hırvatistan	72.3	65.Fas	53.0
24.Yunanistan	71.4	66.İspanya	52.9
25.Ürdün	71.0	67.Kanada	51.7
26.Birleşik Krallık	70.9	68.Meksika	46.1
27.Norveç	70.5	69.Litvanya	45.7
28.Pakistan	70.3	70.Irak	44.8
29.Kırgızistan	70.0	71.Azerbaycan	44.5
30.Slovenya	68.5	72.Lübnan	44.2
31.Peru	68.4	73.Güney Kore	43.1
32.Tayland	68.3	74.Kazakistan	43.0
33.Tayvan	67.9	75.Ukrayna	42.6
34.Nijerya	67.9	76.Slovakya	42.5
35.Avusturya	67.2	77.Kenya	38.9
36.Tunus	66.7	78.Vietnam	38.2
37.İsveç	66.1	79.Belarus	35.6
38.Yeni Zelanda	65.6	80.Malezya	35.1
39.Arjantin	65.2	81.Filipinler	34.2
40.İzlanda	65.0	82.Rusya Federasyonu	32.7
41.Bolivya	65.0	83.Moğolistan	29.9
42.Romanya	64.9	84.Tacikistan	22.2

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Tablo 1’de, “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verilen asla kabul edilemez cevabı dikkate alınarak ülkelerin vergi ahlak düzeylerine yer verilmiştir. 7. dalga verilerine göre en yüksek vergi ahlakına sahip ülke %89.9 oranı ile Etiyopyadır. Son sırada ise %22.2’lik oranla Tacikistan yer almaktadır. Türkiye on birinci sırada yer almış ülkenin vergi ahlak düzeyi %78.1 olarak kaydedilmiştir. Türkiye’de vergi yükü oranının giderek artmasının vergi ahlak düzeyine etkisi olduğu söylenebilir. Vergiye yönelik tutumun ülkeden ülkeye değişmesinin yanı sıra, diğer verilerin de her bir ülkenin kendi iç dinamiklerinden etkilenmiş oldukları da ifade edilebilir.

2.2. Dünya Değerler Anketine Göre Türkiye’de Vergi Ahlak Düzeyi

WVS verilerinde Türkiye ile ilgili 2. dalga verileri (1989-1993), 4. dalga verileri (1999-2004), 5. dalga verileri (2005-2009), 6. dalga verileri (2010-2014) ve 7. dalga verilerine (2018-2022) ulaşılabilmektedir.

Tablo 2: Dünya Değerler Anketine Göre Türkiye'de Vergi Ahlak Düzeyi (%)

Türkiye					
	1989-1993	1999-2004	2005-2009	2010-2014	2017-2022
Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	89	92	84	86	78

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Tablo 2’de Türkiye’de en yüksek vergi ahlak düzeyi 4. dalga verilerinde %92 olarak kaydedilmiştir. 1999-2004 dönemini kapsayan bu yıllardan sonra giderek azalan bir vergi ahlakı düzeyi ile karşılaşmaktadır. WVS verilerine göre dünya geneline bakıldığında Türkiye’deki vergi ahlak düzeyi yüksektir. Ancak yıllar itibari ile Türkiye’deki vergi ahlak düzeyi giderek azalmaktadır. Bunun sebebi vergi ahlakının belirleyici unsurları ile küresel çapta yaşanan krizler salgın hastalıklar ve iklim değişikliği gibi ekonomik sosyal ve siyasal faktörler ile açıklanabilir.

2.3. Literatürde Dünya Değerler Anket Verilerini Ele Alan Çalışmalar

Dünya Değerler Anket verilerinin incelenmesiyle ilgili çalışmalara baktığımızda;

- Kaynar (2010)’da analizde 2005-2008 yıllarında yapılan WVS beşinci dalga verileri kullanılmıştır. Çalışmaya göre vergi ahlakını belirleyen en önemli unsurların sosyal sermaye (siyaset, dini inanç, hukuk sistemine güven, parlamentoya güven, memur ve bürokratlara güven, ulusal onur, demokrasinin önemi, eğitim düzeyi) ile ilgili değişkenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bireysel faktörlerin (yaş, cinsiyet, medeni durum, çalışılan sektör, gelir düzeyi, çalışma alanı) ise vergi ahlakı düzeyinin belirlenmesinde açıklayıcı olmadığını belirtmiştir.
- Torgler (2011)’de çalışmada 10 Avrupa ülkesinin 1999-2008 yılları arasındaki vergi ahlak düzeyi EVS (European Values Survey) verileri kullanılarak ölçülmüştür. Araştırma bulgularına göre on ülkeden yedisinde vergi ahlak düzeyinin yıllar itibari ile azaldığı sonucuna ulaşılmıştır.
- Işıl ve Saruç (2015)’de kültürel farklılıkların vergi ahlakı üzerindeki etkisini ölçmeye yönelik olarak İtalya (206) ve Türkiye’de (274) toplamda 480 katılımcıya anket çalışması uygulamıştır. Araştırma bulgularına göre kültürel farklılıkların vergi ahlakı üzerinde etkisi olmadığı yönünde bulgular elde edilmiştir.
- Tak (2020)’de WVS 2012 6. dalga veri setini kullanarak Türkiye’de vergi ahlak düzeyi ile ilgili çalışma yapılmıştır. Çalışmada vergi ahlakını etkileyen faktörlerin tek başına belirleyici bir unsur olmadığı tespit edilmiştir. Vergi ahlakının bahsedilen unsurlardan hepsinden farklı derecede etkilendiği belirtilmiştir.
- Doğan (2019), Dünya Değerler Anketi’nin 1990 (2. dalga), 2007 (5. dalga) ve 2012 (6.dalga) verileri kullanarak Türkiye’de vergi ahlakının dönüşümü incelemiştir. Araştırma bulgularına göre bürokrasiye güven ve maddi tatmin düzeyi arttıkça vergi ahlak düzeyi azalmakta; hükümete güven, dinin önemi ve ulusal gurur düzeyi arttığında ise vergi ahlak düzeyinin arttığını belirtmiştir.

3. TÜRKİYE’DE VERGİ AHLAKI BELİRLEYİCİLERİNİN DÜNYA DEĞERLER ANKET VERİLERİ İLE İNCELENMESİ

Çalışmada, Dünya Değerler Araştırması anket verilerinin ikinci dalga, dördüncü dalga, beşinci dalga, altıncı dalga ve yedinci dalga verileri incelenerek Türkiye’deki vergi ahlak düzeyi ile yine Türkiye’de vergi ahlakı üzerinde etkisi olan belirleyiciler araştırılmıştır.

3.1. Dünya Değerler Anketine Göre Yaş ve Vergi Ahlakı İlişkisi

Aşağıdaki Tablo 3’e göre Dünya Değerler Anket verilerinin 2. dalga (1990 yılı), 5. dalga (2007 yılı), 6. dalga (2011) ve en son yayınlanan 7. dalga (2018 yılı) verileri kullanılmıştır. “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verilen asla kabul edilemez cevabı dikkate alınarak vergi ahlakı ve yaş arasındaki ilişkiye ait verilere yer verilmiştir.

Tablo 3. Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Yaş Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı			2007 Yılı			2011 Yılı			2018 Yılı		
	29 yaş ve altı	30-49	50+	29 yaş ve altı	30-49	50+	29 yaş ve altı	30-49	50+	29 yaş ve altı	30-49	50+
Asla Kabul Edilemez Cevabının Yüzdesi	86.2	90.8	91.1	78.9	79.2	85.3	87.6	84.8	86.3	77.7	78.1	78.4

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Araştırmalarda vergi ahlakının belirleyicileri arasında olan yaş unsuru, bireylerin vergiye karşı olan tutum ve davranışları üzerinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Bireylerin yaşları ilerledikçe vergiye olan uyumlarının arttığı birçok ampirik

çalışmada hem fikirdir. Bunun sebebi ise bireylerin genç yaşlardayken vergi kaçırmaya daha eğilimli oldukları ve yaşları gereği çekingen davranmadıkları ile ilgilidir. Bu durum bireylerin vergi ödeyerek harcamalarını kısmak istemediğinden de kaynaklıdır (Kaynar, 2010, s. 60-103).

WVS verilerine göre 1990 ve 2007 yılı verilerine göre bireylerin yaşları arttıkça vergi ahlak düzeylerinin geliştiği görülmektedir. Bu durum literatür ile örtüşmektedir. 6. dalga ve 7. dalga verilerine göre en genç kesim ile en yaşlı kesim arasında önemli bir fark yoktur. Bu durum yaş ilerledikçe vergi ahlakının arttığına dair ileri sürülen hipotezin sosyal açıdan modernleşen ve gelişen dünyada anlamlılığın azaldığını ifade edebiliriz.

3.2. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Cinsiyet Arasındaki İlişki

Torgler ve Valev 2010 yılında Dünya Değerler Anket verileri ve Avrupa Değerler Anket (EVS) verileri aracılığıyla yolsuzluk ve vergi kaçakçılığına karşı kadınların ve erkeklerin bakış açılarını araştırmaya yönelik yaptığı çalışmada; kadınların vergi ahlak düzeyinin daha yüksek olduğunu tespit etmişlerdir (Torgler ve Valev, 2010: 16). Geçmiş yıllara nazaran geleneksel kadın rolü ile günümüzdeki daha bağımsız kadın rolü karşılaştırıldığında, kadınlarda geçmişe göre günümüzde daha düşük bir vergi ahlaki seviyesi ile karşılaşılmaktadır. (Kaynar, 2010: 103)

Tablo 4'te 1990, 2007, 2011 ve 2018 yıllarına ait Dünya Değerler Anket verilerine göre ülkemizdeki bireylerin cinsiyeti ile vergi ahlakı arasındaki ilişkiye yer verilmiştir.

Tablo 4. Türkiye'de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Cinsiyet Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı		2007 Yılı		2011 Yılı		2018 Yılı	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Asla Kabul Edilemez Cevabı	89.5	88.2	80.3	80	85.5	86.5	78.6	77.5

Kaynak: Dünya Değerler Anketi (2022).

Tablo 4'e göre kadın ve erkeklerin vergi ahlak düzeyi arasında belirgin bir fark olmadığı görülmekle birlikte 1990 yıl verilerine göre erkeklerin kadınlara nazaran vergi ahlak düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum 2011 yıl verilerine göre değişmiş kadınların vergi ahlak düzeyinin daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Dünya Değerler Anketinin yapılan güncel verisi olan 2018 verilerine göre ise erkeklerin vergi ahlak düzeylerinin çok belirgin bir fark olmasa da erkeklerin kadınlara göre daha yüksek olduğu belirtilebilir. Cinsiyet ve vergi ahlakı ilişkisinde cinsiyetin vergi ahlakı üzerindeki etkisinin belirgin olmaması ile açıklanabilir. Çünkü kadınların geleneksel rol modelinden çıkarak işgücüne katılım oranlarının artması, desteklenmesi ve dinamik bir yapıya bürünmesi ile cinsiyet ayrımı fark etmeksizin vergi ahlakının küreselleşmenin yanında siyasi, sosyal ve ekonomik olaylardan aynı derecede etkilenmeleri ve görüşlerini geçmişe nazaran daha özgür ve bağımsız şekilde açıklayabilmeleri ile açıklanabilir.

3.3. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Medeni Durum Arasındaki İlişki

Aşağıdaki tabloda Dünya Değerler Anket verilerine göre "eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?" sorusuna Türkiye'de verilen cevapların asla kabul edilemez şeklindeki seçeneğinin bireylerin medeni halleri bağlamındaki dağılımının yüzdesi gösterilmektedir.

Tablo 5. Türkiye'de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Medeni Durum Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı		2007 Yılı		2011 Yılı		2018 Yılı	
	Evli	Bekar	Evli	Bekar	Evli	Bekar	Evli	Bekar
Asla Kabul Edilemez Cevabı	90.5	83.8	81.5	77	85.4	85.9	77.8	79.2

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Yapılan bazı araştırmalar evlilerin ekonomik kaygılar sebebi ile bekarlara kıyasla vergiyi daha fazla negatif algıladıklarını göstermektedir. Medeni durumun vergi ahlakını belirlemede tek başına değerlendirilmesi anlamlı bir sonuç ortaya çıkarması güçtür medeni durum yanında ekonomik, sosyal ve kültürel değerlerle ele alındığında daha anlamlı sonuçlara ulaşılması muhtemeldir (Demir, 2008, s. 124-126).

Tablo 5'te 1990, 2007 verilerine göre evlilerin bekarlara kıyasla vergi ahlak düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir. 2018 verilerine göre bekarların evli bireylere göre vergi ahlak düzeyleri daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Evliler arasında 'asla kabul edilemez' cevabını verme oran %77,8 iken bu cevabı veren bekarların oranı %79,2'dir. Bu durum değişen ekonomik şartlar sonucu literatürde ileri sürülen evlilerin geçim kaygılarının vergi ahlak düzeyini negatif etkilemesi aracılığıyla açıklanabilir.

3.4. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki

Aşağıdaki tabloda Dünya Değerler Anket Verilerine Göre “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna bireylerin eğitim düzeylerine göre verilen cevapların yüzdesel oranlarına yer verilmiştir.

Tablo 6. Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Eğitim Düzeyi Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı			2007 Yılı			2011 Yılı			2018 Yılı		
	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek	Düşük	Orta	Yüksek
Asla Kabul Edilemez Cevabı	91.7	84	84.5	82.8	81.9	79.6	87.9	86	84.7	78.3	79	77.7

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Dünya Değerler Anket verilerine göre bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergi kaçırma eğilimlerinin arttığı gözlemlenmektedir. Verilerin yayınlandığı son 2018 verilerine göre eğitim seviyesinin artışına paralel olarak vergi ahlak düzeyinin yüzdesel olarak da 1990, 2007 ve 2011 yıllarına göre azaldığı görülmektedir. 1990, 2007 ve 2011 yıllarında vergi ahlak düzeyi %80 civarlarında iken bu oran 2018 yılı verilerine göre düşüş göstererek %70 seviyelerine inmiştir. 2018 yılı verilerine göre ilköğretim düzeyine sahip bireylerin %78.3, ortaöğretim ve mesleki ortaöğretim eğitimine sahip bireylerin %79, yükseköğretim, üniversite ve lisans üstü eğitim seviyesine sahip bireylerin asla kabul edilemez cevabına verdikleri yüzdesel oran %77.7’dir. Aralarında çok fazla belirgin bir fark olmasa da bu durum bireylerin yüksek okul ve üzerinde bir seviyede eğitime sahip olmalarıyla vergi kaçırma arasındaki pozitif ilişkinin artması şeklinde ifade edilebilir.

Bu durum literatür ile örtüşmektedir. Çalışmalarda bireylerin eğitim düzeyi ile vergi ahlakı arasındaki ilişki kararsız bir yapı sergilemektedir. Bireylerin eğitim düzeyi arttıkça vergi ahlakının dünya genelinde azaldığı görülmektedir (Turan ve Yurdakul, 2014, s. 132). Eğitim seviyesi arttıkça vergi ahlak düzeyinin azalmasını açıklayan neden ise iyi bir eğitim seviyesine sahip olan mükelleflerin farkındalığının daha yüksek düzeyde olmasıdır. Böylece eğitilmiş bireyler, devletin toplamış olduğu vergi gelirlerini nasıl kullandığı hakkındaki eleştirilerini artırmaktadır (Torgler, 2003, s. 12). Bireylerin eğitim seviyelerinin artması ile vergi ahlakı arasındaki negatif ilişki, bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergilere olan bakış açılarının değişmesi, vergi sisteminin yapısı ile ilgili daha fazla bilgiye sahip olmaları, hükümet politikaları, devletin vergileri etkin kullanımı ile ilgili olumsuz düşüncelerinden kaynaklı olabilmektedir. Bu durumda eğitim seviyesi ile vergi ahlakı arasındaki ilişki, vergi ahlakının diğer belirleyicileri ile ilişkilendirildiğinde daha anlamlı bir sonuca ulaşılabilir.

3.5. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Mesleki Durum Arasındaki İlişki

Aşağıdaki tabloda Dünya Değerler Anket verileri kullanılarak bireylerin çalışma durumu ve vergi ahlakı arasındaki ilişki “eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” sorusuna verilen cevapların asla kabul edilemez cevabını veren bireylerin çalışma durumuna göre oranları gösterilmiştir. Tabloda bireylerin çalışma durumu; tam zamanlı çalışan, kısmi zamanlı çalışan, serbest meslek çalışanı, emekli, öğrenci ve çalışmayan olarak gösterilmektedir.

Tablo 7. Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Çalışma Durumu Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı		2007 Yılı		2011 Yılı		2018 Yılı	
	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	
Tam Zamanlı Çalışan	89.6	82.6	87.5	77				
Kısmi Zamanlı Çalışan	81.8	72.7	88.9	59.2				
Serbest Meslek Çalışan	89	81.1	88.8	88.5				
Emekli	96.5	87	82.9	76.6				
Öğrenci	87.7	78.1	85	81.6				
Çalışmayan	89.4	64.2	79.9	79.5				

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Vergi ahlak düzeyi serbest meslek mensuplarında ücretli çalışanlara göre daha düşük olduğu düşünülmektedir (Kaynar, 2010, s. 88). Konu ile ilgili Alm ve Torgler, Avrupa ülkelerinde yapmış olduğu anket çalışmasında serbest meslek mensubu vergi mükelleflerinin diğer meslek mensuplarına göre vergi ahlak düzeylerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Alm ve Torgler, 2006, s. 241).

Tablo 7’de 1990 ve 2007 yılı verilerine göre tam zamanlı çalışan bireylerin kısmi zamanlı çalışan ve serbest meslek çalışanlarına göre vergi ahlakının daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Emeklilerin ise vergi ahlak düzeyi 1990, 2007 ve 2011 yıllarında diğer gruplarda bireylere göre genel olarak yüksek olduğu söylenebilir. Bu durum bireylerin yaşları arttıkça vergi kaçırma eğilimlerinin azaldığı sonucu ile örtüşmektedir. 2018 yılı verilerine göre en yüksek vergi ahlakına sahip bireylerin serbest meslek çalışanları olduğu görülmektedir. 2018 yılı verilerinde tam zamanlı çalışan, kısmi zamanlı çalışan bireylerin ve emeklilerin diğer yıllar ile kıyaslandığında önemli düzeyde vergi kaçırma eğilimlerinin arttığı görülmektedir. Bu durum bireyin ekonomik durumu ve vergi yükü ile ilişkilendirilebilir.

3.6. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Dini İnanç Arasındaki İlişki

Aşağıdaki Tablo 8’de Dünya Değerler Anket verilerine göre bireylerin dini inancının hayatlarındaki önemi ve vergi ahlakı arasındaki ilişkisine yer verilmiştir.

Tablo 8. Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Din Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı	2007 Yılı	2011 Yılı	2018 Yılı
	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı
Pek Çok Önemli	90.5	85.3	86.3	82.6
Pek Önemli	89.3	69.5	83.9	66.9
Pek Çok Önemli Değil	82.4	52.6	89.9	84.4
Hiç Önemli Değil	83	65.4	88.5	64

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Araştırmacılar tarafından vergi ahlakı üzerine etkileri olan ve sıklıkla incelenen faktörlerden biri dini inançtır. Dini inanç, özellikle vergi kaçakçılığı söz konusu olduğunda bireylerin suçluluk ve utanç duygusu hissetmeleri ile birlikte bireylerin yasadışı bir tutum ve tavır sergilemeden vazgeçeceği öngörülmektedir (Tittle ve Welch, 1983, s. 656’den aktaran Doğan, 2019, s. 28).

Tablo 8’de dini inancının pek çok önemli olduğunu söyleyen bireyler ile hiç önemli olmadığını söyleyen bireylerin cevapları dikkate alındığında dini inancı yüksek olan bireylerin vergi kaçırma eğilimlerinin düşük olduğu görülmektedir. 1990 ve 2007 yıl verilerine göre dini inancın çok önemli olduğunu belirten bireylerin hiç önemli olmadığını belirtenlere göre vergi kaçakçılığına daha fazla karşı çıktıkları görülmektedir. 2018 yılı verilerine göre dini inancın hiç önemli olmadığını belirten bireylerin vergi ahlak düzeyinin düşük olduğu tabloda görülmektedir. 2018 yılı verilerine göre pek çok önemli (%82.6) ile hiç önemli değil (%64) cevapları kıyaslandığında dini inancı yüksek olan bireylerin vergi kaçırma eğilimlerinin düşük olduğu söylenebilir. Fakat dini inancın pek önemli olmadığını belirten bireylerin vergi ahlak düzeyi %84.4 oranı ile yüksek olarak kaydedilmiştir. Dini inanç ile vergi ahlakı arasında negatif bir ilişkiye işaret eden bir söz konusudur. Bu durum vergi ahlakı belirleyicilerinin tek tek ele alınarak açıklanamayacağını bütüncül bir yapı gösterdiğinde anlamlı bir ilişki ortaya çıkabileceğine işaret etmektedir.

3.7. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Demokrasi Arasındaki İlişki

Aşağıdaki tabloda Dünya Değerler Anket verilerine göre demokrasi ve vergi ahlakı ilişkisine yer verilmiştir. “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” ifadesine asla kabul edilemez olarak nitelendiren katılımcıların “günümüzde ülkenin ne kadar demokratik yönetildiğini düşünüyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımı gösterilmiştir.

Tablo 9. Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Demokrasi Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı	2007 Yılı	2011 Yılı	2018 Yılı
	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı
Tamamen Demokratik	-	85	90.8	91
Hiç Demokratik Değil	-	91	82.3	81.2

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Doğrudan demokratik katılımıcılığın vergi ahlakını güçlendirici bir etkisinin olduğu literatürün genelinde ileri sürülmektedir (Torgler, 2003, s. 526 ve Şahin, 2011, s. 84)

Tablo 9’a baktığımızda 2007 yılı verilerine göre hiç demokratik yönetilmediğini düşünen katılımcıların “asla kabul edilemez” cevabına verdikleri yanıtların yüzdesi %91 iken tamamen demokratik olarak yönetildiğini düşünen katılımcılar ise %85 oranındadır. Bu durumda demokrasi ile vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı söylenebilir. 2011 ve 2018 yılı verilerine göre ise tamamen demokratik yönetildiğini düşünen katılımcıların, hiç demokratik yönetilmediğini düşünen katılımcılara göre vergi ahlak düzeylerinin daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Tabloya genel olarak bakıldığında Türkiye’de bireylerin vergi ahlakı ile demokratik yönetilip yönetilmemesi arasında belirgin bir farkın olmadığı görülmektedir. Bu sebeple bireylerin vergi kaçırma eğilimleri ile demokratik yönetilip yönetilmeme düşünceleri arasında tek başına bir ilişki söz konusu olmadığı söylenebilir.

3.8. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Devlete Duyulan Güven Arasındaki İlişki

Dünya Değerler Araştırmasında “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” ifadesini asla kabul edilemez olarak nitelendiren katılımcıların “devlete duydukları güven” sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 10: Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Devlete Duydukları Güven Arasındaki İlişki (%)

	1990 Yılı	2007 Yılı	2011 Yılı	2018 Yılı
	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı
Tamamen Güvenirim	92.7	89.5	93.5	76.6
Oldukça Çok Güvenirim	89	78.8	86.5	78.9
Çok Güvenmem	90.3	69.9	81.8	79.3
Hiç Güvenmem	87.9	81.3	82.4	78.3

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Tablo 10’a göre 1990, 2007 ve 2011 yıl verilerinde katılımcıların devlete duydukları güveni “tamamen güvenirim” olarak nitelendirilenler yüzdesi devlete duydukları güvenin “hiç güvenmem” diye belirten katılımcılara göre vergi ahlak düzeylerinin daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Fakat tabloya genel olarak bakıldığında devlete duyulan güven ile vergi ahlakı arasında kararsız bir yapının olduğu görülmektedir. Tamamen güvenirim şeklinde yanıt veren bireylerin oranı yüksek olsa da oldukça güvenirim, çok güvenmem ve hiç güvenmem ifadelerine verilen yanıtların oranı da yüksek kaydedilmiştir. 2018 yılı verilerine göre devlete duydukları güveni “tamamen güvenirim” olarak nitelendiren katılımcılar %76.6 oranında iken devlete “hiç güvenmediğini” belirten katılımcılar %78.3’dür. 2018 yılı verilerinde de diğer dalga verilerinde olduğu gibi kararsız bir yapı görülmektedir. Devlete duyulan güven çeşitli sebeplerden kaynaklı olabilir; katılımcının devlet başkanına güven duyması, uygulanan politikalara güven duyması ya da uygulanan vergi politikalarına güven duyuyor olabilir ya da bunlardan birine ya da hiçbirine güvenmiyor olabilir. Devlete duyulan güven geniş bir perspektifi kapsamaktadır. Bu yüzden devlete duyulan güvenin vergi ahlakının açıklamada tek başına yeterli değildir. Sorunun daha fazla genişletilerek sorulması vergi ahlakını açıklamada daha fazla açıklık getirebilir. OECD 2013 yayınına göre, WVS’nin vergi ahlakı ile ilgili soruları daha fazla artırması gerektiğini bu durumda daha anlamlı sonuçlara ulaşılacağına belirtmiştir (OECD, 2013).

3.9. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Parlamentoya Duyulan Güven Arasındaki İlişki

Dünya Değerler Araştırmasında “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” ifadesine asla kabul edilemez şeklinde cevap veren katılımcıların “parlamentoya duydukları güven” sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 11. Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Parlamentoya Duyulan Güven Arasındaki İlişki(%)

	1990 Yılı	2007 Yılı	2011 Yılı	2018 Yılı
	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı
Tamamen Güvenirim	92.3	86.8	91.1	78
Oldukça Çok Güvenirim	90.2	75.9	86.9	78
Çok Güvenmem	87.9	76	81.5	78.3
Hiç Güvenmem	85.3	86	91.5	81.5

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Tablo 11’e göre 1990, 2007 ve 2011 yılı verilerine göre devlete duyulan güven ile vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. 2018 yılı verilerinde ise ilgili soruyu “asla kabul edilemez” olarak yanıtlayan katılımcıların parlamentoya “tamamen güvenirim” olarak ifade edenlerin oranı %78 iken “parlamentoya “hiç güvenmem” yanıtını veren katılımcıların oranı %81.5’dir. 2018 verilerine göre parlamentoya duyulan güven ile vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını, parlamentoya duyulan güvenin Türkiye’deki vergi ahlakına etkisi parlamentoya duyulan güven arttıkça vergi ahlakı olumsuz olarak etkilediği yorumu yapılabilir. Türkiye’de parlamentoya duyulan güvenin vergi ahlakına etkisi negatif yönlü olduğu ile ilgili çalışmalar mevcuttur. Örnek verecek olursak, Doğan (2019)’da yaptığı çalışmada WVS dalga verilerini karşılaştırmıştır ve benzer sonuçlar elde ederek devlete duyulan güven ile vergi ahlakı arasında olumsuz bir ilişkinin olduğunu belirtmiştir.

3.10. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Adalet Sistemi ve Mahkemelere Olan Güven İlişkisi

Dünya Değerler Araştırmasında “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” ifadesine asla kabul edilemez şeklinde cevap veren katılımcıların “adalet sistemi ve mahkemelere olan güven” sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 12. *Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Adalet Sistemi ve Mahkemelere Duydukları Güven Arasındaki İlişki (%)*

	1990 Yılı	2007 Yılı	2011 Yılı	2018 Yılı
	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı
Tamamen Güvenirim	94	88.5	87.5	78.7
Oldukça Çok Güvenirim	89.7	76.1	88.5	80.2
Çok Güvenmem	86.4	69.7	81.5	74.6
Hiç Güvenmem	83.5	81.6	87.4	73.1

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Araştırmalar adalet sistemi ve mahkemelere duyulan güven ile vergi ahlakı arasında pozitif yönlü ilişkinin olduğu yönündedir. Torgler (2004)’de yaptığı çalışmasında geçiş aşamasında olan eski Sovyet ülkeleri ile gelişmiş ülkelerin vergi ahlak düzeylerini karşılaştırmıştır. Çalışmanın sonucunda yükümlülerin adalet ve hükümete olan güven duygusu ve yasal sisteme olan güven duygusu ne kadar yüksekse vergi ödemedeki içsel motivasyonları bir o kadar yükseldiğini belirtmiştir

Tablo 12’ye göre 1990, 2007, 2011 ve 2018 yılı verilerine göre ilgili soruya “tamamen güvenirim” cevabını veren bireyler ile “hiç güvenmem” cevabını veren bireyler karşılaştırıldığında adalet ve mahkemelere güven duyan bireylerin vergi ahlak düzeyi daha yüksek olarak kaydedilmiştir.

3.11. Dünya Değerler Anketine Göre Vergi Ahlakı ile Ulusal Onur Arasındaki İlişki

Dünya Değerler Araştırmasında “Eğer fırsatınız olsa vergilemede hile yapar mısınız?” ifadesine asla kabul edilemez şeklinde cevap veren katılımcıların “milliyetinizle ne kadar gurur duyuyorsunuz” sorusuna verdikleri cevaplara göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 13. *Türkiye’de Bireylerin Vergi Ahlakı ile Ulusal Onur Arasındaki İlişki (%)*

	1990 Yılı	2007 Yılı	2011 Yılı	2018 Yılı
	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı	Asla Kabul Edilemez Cevabı
Çok Gurur Duyuyorum	91.9	81.7	88	82.9
Oldukça Gurur Duyuyorum	87.9	83.3	80.9	76.2
Çok Gurur Duymuyorum	84.3	82.5	83	43.2
Hiç Gurur Duymuyorum	57.1	39.9	73.1	47.8

Kaynak: Dünya Değerler Anketi, 2022.

Literatüre bakıldığında ülkesi ile gurur duyan mükelleflerin vergi ahlak düzeylerinin daha gelişmiş olması beklenmektedir. Gökbnar, Selim ve Yanıkkaya (2007), Avrupa Değerler Anketi (EVS), 2002 verilerini kullanarak Türkiye’de bireylerin vergiye bakış açılarını ve vergi ahlak düzeylerini ölçmeye yönelik yapılan çalışmada ulusal gurur ile Türkiye’de vergi ahlakı arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 13’e göre 1990, 2007, 2011 ve 2018 yılı verilerine göre milleti ile gurur duyan bireylerin vergi ahlak düzeyi belirgin farklarla yüksek olarak kaydedilmiştir.

3.12. Dünya Değerler Anket Verilerine Göre Değerlendirme

Dünya Değerler anketinin 7. dalga verileri 84 ülke arasında yapılmıştır. Türkiye’deki vergi ahlak düzeyi bakımından %78 ile 11. sırada yer almaktadır. Türkiye’de vergi ahlak düzeyi 6. dalga verilerine göre %86 iken 7. dalga verilerinde %8’lik bir azalış göstererek %78 olarak kaydedilmiştir. Türkiye’deki vergi ahlak düzeyi üzerinde etkili olan unsurların tespiti için Dünya Değerler Anketinin 2. dalga, 4. dalga, 5. dalga, 6. dalga ve 7. dalga verilerinden yararlanılarak karşılaştırmalar yapılmıştır. Ankette vergi ahlakının tespiti için demografik unsurlardan; yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi ve mesleki durumdan yararlanılmıştır. Sosyokültürel ve psikolojik unsurlardan ise; dini inanç, demokrasi, devlete duyulan güven, parlamentoya duyulan güven, adalet sistemi ve mahkemelere duyulan güven ve ulusal onur faktörlerinden yararlanılmıştır.

WVS anket sonuçlarına göre;

- Türkiye’de vergi ahlakı ve yaş arasındaki ilişki 2. dalga ve 5. dalga verileri literatür ile örtüşmektedir. Anket verilerinin karşılaştırmasına göre bireylerin yaşları arttıkça vergi ahlak düzeylerinin arttığı görülmektedir. 6. dalga ve 7. dalga verilerine göre yaş ve vergi ahlakı arasında belirgin farkın azaldığı görülmektedir.
- Türkiye’de vergi ahlakı ve cinsiyet arasında ilişkiye bakıldığında vergi ahlak düzeyinin tespitinde cinsiyet faktörünün rolünün çok fazla belirgin olmadığı görülmektedir. 2. ve 5. dalga verilerine göre erkeklerin vergi ahlak düzeyi kadınlara göre daha yüksekken 6. dalga verilerine göre kadınların vergi ahlak düzeyi daha yüksek tespit edilmiştir. 7. dalga verilerine göre ise erkeklerin vergi ahlak düzeyi kadınlara göre daha yüksektir. Dalga verilerine göre kadın ve erkeklerin oranları birbirine çok yakındır ve belirgin bir fark yoktur. Bu durumda cinsiyet faktörü tek başına vergi ahlakını açıklamada yeterli değildir.

- Türkiye'de vergi ahlakı ve medeni durum arasındaki ilişkiye göre 2. ve 5. dalga verilerine göre evli bireylerin bekarlara göre vergi ahlak düzeyi daha yüksek kaydedilmiştir. 6. ve 7. dalga verilerine göre ise bekarların vergi ahlak düzeyi evlilere kıyasla daha yüksektir. 6. ve 7. dalga verilerinde olduğu gibi bekarların vergi ahlak düzeyinin evlilere göre daha yüksek olmasının sebebi evlilerin değişen ekonomik koşulları ve geçim kaygıları ile ilişkilendirilebilir.
- Türkiye'de vergi ahlakı ve eğitim düzeyi arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. 2. dalga, 5. dalga, 6. dalga ve 7. dalga verilerine göre bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergi ahlak düzeylerinin azaldığı görülmektedir. 2. dalga, 5. dalga, 6. dalga verilerini 7. dalga verileri ile kıyaslandığında 7. dalga verilerine göre bireylerin eğitim seviyesi en düşük ya da en yüksek olması fark etmeksizin diğer dalga verileri ile kıyaslandığında genel itibari ile vergi ahlakında bir düşüş olduğu görülmektedir. Tespit edilen sonuçlar literatürde yapılan çalışmalar ile örtüşmektedir. Bireylerin eğitim seviyesi arttıkça vergi ahlak düzeyi azalmaktadır. Bu durum bireylerin vergiye olan bakış açılarındaki değişim, vergi yapısı ve vergi politikaları hakkında daha fazla bilgi sahibi olmaları ve bunun yanında hükümet politikaları, siyasi, ekonomik gibi faktörlerden negatif yönde etkilenmesinden kaynaklandığı ifade edilebilir.
- Türkiye'de vergi ahlakı ve çalışma durumu arasındaki ilişkiye bakıldığında kısmi zamanlı çalışanların vergi ahlak düzeyi diğer dalga verilerine kıyasla 7. dalga verisine göre önemli düzeyde azalmıştır (%59,2). Bunun yanında emeklilerin vergi ahlak düzeyi diğer dalga verilerine kıyasla azalış göstermiştir. En yüksek vergi ahlak düzeyi ise serbest meslek kazanç sahiplerine aittir. Çalışmayan bireylerin vergi ahlak düzeyi 6. ve 7. dalga verilerine göre %79 civarındadır. Emekli, kısmi zamanlı çalışan ve tam zamanlı çalışan bireylerin vergi kaçırma eğilimlerinin arttığı görülmektedir.
- Türkiye'de vergi ahlakı ve dini inancın hayatlarındaki önemine göre değerlendirildiğinde dini inanca önem veren bireylerin, dini inanca önem vermeyen bireylere göre vergi ahlak düzeyleri daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum literatür ile örtüşmektedir. Dini inanç ile vergi ahlakı arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.
- Türkiye'de vergi ahlakı ve demokrasi arasındaki ilişkiye göre demokratik yönetildiğini düşünen bireylerin vergi ahlak düzeyleri demokratik yönetilmediğini düşünen bireylere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Demokrasi ile vergi ahlakı arasında pozitif yönlü ilişki olduğu belirtilebilir.
- Türkiye'de vergi ahlakı ve devlete duyulan güven arasındaki ilişkiye göre devlete güven duyan bireyler ile devlete güven duymayan bireyler arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmektedir. Bu durum devlete duyulan güven faktörünün çok geniş bir perspektifi kapsadığından kaynaklanabilmektedir. Devlete duyulan güven vergi ahlakını açıklamada yeterli değildir sorunun genişletilmesi daha anlamlı sonuçların çıkmasına olanak sağlayabilir.
- Türkiye'de vergi ahlakı ve parlamentoya duyulan güven arasındaki ilişkiye göre; parlamentoya güven duyan bireylerin vergi ahlak düzeylerinde belirgin bir fark yaratmadığı görülmektedir. 5. dalga ve 6. dalga verilerine göre parlamentoya güven duyan bireylerin vergi ahlak düzeyleri ile parlamentoya güven duymayan bireylerin vergi ahlak düzeyi arasında belirgin bir fark olmadığı görülmüştür. Parlamentoya duyulan güvenin vergi ahlakını olumsuz yönde etkilemesi güncel veri 7. dalga verilerine göre belirgin olarak görünmektedir.
- Türkiye'de vergi ahlakı ile adalet sistemi ve mahkemelerine duyulan güven ile pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Adalet sistemi ve mahkemelere güven duyan bireylerin vergi ahlak düzeyleri daha yüksek olarak kaydedilmiştir.
- Türkiye'de vergi ahlakı ile ulusal onur arasında pozitif yönlü ilişki söz konusudur. Milleti ile gurur duyan bireylerin vergi ahlak düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Son yıllarda ülkelerin vergi toplama kabiliyetlerinin giderek azaldığı vergi devleti anlayışının yerine mali devlet anlayışının giderek kabul gördüğü bilinmektedir. Bu durum artan nüfusun ve artan ihtiyaçların sınırlı kaynaklarla karşılanmasında önemli zorlukları da beraberinde getirmektedir. Kamu harcamalarındaki artışın vergi gelirleri ile karşılanması; toplumun vergiye yönelik tutum ve davranışlarının da bu yönde olması yani içsel bir motivasyon olan vergi ahlakının geliştirilmesiyle olumlu biçimde artması istenmektedir.

Devletlerin düzenli ve etkin gelir sağlayabilmeleri açısından bireylerin vergi ahlakının gelişmesi ve bireylere aşılması devletler ve toplumu oluşturan bireyler için bir sorumluluktur. Vergi ahlakının gelişmesinde vergi ahlakının belirleyicilerinin bütüncül bir yapı sergilemesi gerekmektedir. Vergi ahlakının belirleyicilerinin tek bir unsur ele alınarak incelenmesi vergi ahlakını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple yapılan çalışmalarda vergi ahlakının belirleyicilerine yer verilmesi ve açıklanması gerekmektedir.

Bu çalışmada Türkiye'deki vergi ahlak düzeyini belirlemeye yönelik Dünya Değerler Araştırması (WVS) ve bir diğer veri toplama yöntemi olarak seçilen anket çalışmasına yer verilmiştir. Dünya Değerler Araştırmasının yapmış olduğu anket araştırmasında Türkiye'nin vergi ahlak düzeyi 84 ülke arasında 11. sırada yer almaktadır. Bu durum Türkiye'deki vergi ahlak düzeyinin yüksek olduğunu işaret etse de WVS'nin yayınlanmış olduğu dalga verilerinde vergi ahlak düzeyi 2. dalgaya göre %89, 4. dalga %92, 5. dalga %84, 6. dalga %86 ve son yayınlanan 7. dalga verilerine göre %78 oranındadır. Bu durum

Türkiye'deki vergi ahlak düzeyinin azalma eğiliminde olduğunu göstermekle birlikte vergi ahlak düzeyinin yüksek olması vergiye gönüllü uyum sağlandığını gösteren bir gösterge olarak yeterli olmadığını da vurgulamak gerekmektedir. Vergi sistemi, vergi yükü, ekonomik şartlar, politik tavırlar ve ülkenin çeşitli dinamikleri ile birlikte değerlendirilmelidir. Türkiye'de vergi ahlak düzeyi diğer ülkeler ile karşılaştırıldığında yüksek olarak görünse de ülkedeki kayıt dışılık oranı %30 ve üzerindedir. Vergi ahlakının toplum üzerindeki olumlu etkisi sınırlı kalmaktadır. Sosyokültürel ve psikolojik unsurların etkisinin pozitif yönde değiştirilmesi vergiye gönüllü uyuma büyük katkı sağlayacaktır. Bu sebeple idare ve mükellef ilişkilerinin güçlendirilmesi, vergi politikalarına olan güvenin, devlete duyulan güvenin, parlamentoya olan güvenin kuvvetlendirilmesi ve adalet duygusuna ilişkin beklentilere karşı daha duyarlı olunması gerekmektedir. Bireylere küçük yaşlardan itibaren vergilerin tanıtılması ve sorumluluklarına ilişkin eğitimlerin verilmesi, toplumun vergiye bakış açılarında ılımlaştırma sağlamak için seminerler düzenlenmesi, politikaların geliştirilmesi ve eğitimlerin verilmesi vergi ahlakının gelişimi açısından önem arz etmektedir. Bunun yanı sıra teknolojinin artık her evde bulunmasından dolayı kamu spotu niteliğinde bireylerin dikkatini çeken vergi ahlakını bireylere tanıtan ve vergiye gönüllü uyumu özendiren sosyal mesajların verilmesi ve vergiye uyumun içselleştirilmesi yardımcı olabilecek diğer hususlardır. Toplumdaki vergi ahlakının gelişmesi devletin düzenli vergi gelirlerini arttırarak, maliyetleri azaltacaktır, vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma eğilimi olan mükellefler üzerinde baskı oluşturarak vergi uyumuna katkı sağlayacaktır.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı : Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazarlar çalışmayı ortak olarak hazırlamışlardır.

Çıkar Çatışması: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Alm, J., & Torgler, B. (2006). Culture differences and tax morale in the United States and in Europe. *Journal of Economic Psychology*, 27(2), ss.224-246.
- Demir, İ. C. (2008). Vergi ahlakı ve belirleyenleri Ege Bölgesi örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Doğan, B. S. (2019). Türkiye'de vergi ahlakını şekillendiren etkenler (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Feld, L. P., & Frey, B. S. (2002). Trust breeds trust: How taxpayers are treated. *Economics of Governance*, 3(2), ss.87-99.
- Gökbunar, A.R., Selim S. ve Yanıkkaya H., (2007). Türkiye'de vergi ahlakını belirleyen faktörler üzerine bir araştırma. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 18(63), ss.69-94
- Güner, Ü. (2008). Türkiye'de vergi bilincinin ve vergi ahlakının oluşmasında gelir idaresinin rolü (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- İşıl, A. ve Saruç, N. T. (2015). Vergi kültürü ve vergi ahlakı: İtalya-Türkiye. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), ss.177-188.
- Kahriman, H. (2016). Vergiye gönüllü uyum çerçevesinde Türkiye'de gelir idaresinin organizasyon yapısı üzerine bir değerlendirme. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(1), ss.229-250.
- Kaynar Bilgin, H. (2010). Vergi ahlakı ve Türkiye açısından bir değerlendirme (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- OECD. (2013, 10 May). What drives tax morale? Retrieved from: <https://www.oecd.org/tax/tax-global/taxanddevelopment.htm>.
- Sandalcı, U. ve Sandalcı, İ. (2020). Tarihsel perspektifte vergiye karşı tepkiler ve vergi isyanları (1. Basım). İstanbul: Legal Yayıncılık.
- Saygın, Ö. (2015). Vergi uyumu ve vergi idaresinin vergi uyumuna etkisi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Şahin, M. (2011). Türkiye'de vergi uygulamaları ve vergi ahlakı ilişkisi: Trabzon, Giresun ve Gümüşhane illeri örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Tak, A. G. (2020). Davranışsal iktisat perspektifinden Türkiye'de vergi ahlakının değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Torgler, B. (2003). Tax morale: Theory and empirical analysis of tax compliance (Doctoral Dissertation). University_of_Basel, Switzerland.
- Torgler, B. (2003a). The Importance of Faith: Tax Morale and Religiosity, *Crema Working Paper*, 2003-8
- Torgler, B. (2004). Tax morale, trust and corruption: Empirical evidence from transition countries. *Center for Research in Economics, Management and the Arts (CREMA)*, Switzerland University of Basel
- Torgler, B. (2007). Tax compliance and tax morale: A theoretical and empirical analysis. England: Edward Elgar, Cornwall.
- Torgler, B. (2011). Tax morale, Eastern Europe and European Enlargement. *The World Bank. Policy Research Working Paper*, 5911, ss.1-41
- Torgler, B., & Schneider, F. (2007). Shadow economy, tax morale, governance and institutional quality: A panel analysis. *Crema Working Paper* 2007-02.
- Torgler, B., & Valev, N. T. (2010). Gender and public attitudes toward corruption and tax evasion. *Contemporary Economic Policy*, 28(4), ss.554-568.
- Tosuner, M. ve Demir, İ. C. (2007). Toplumsal bir olgu olarak vergi ahlakı. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), ss.1-20.

- Turan, D. ve Yurdakul, A. (2014). Geçiş ülkelerinde vergi ahlakı. *İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 5(1), ss.123-141.
- World Values Survey Association. (2020, 15 April). Retrieved from: <https://www.worldvaluessurvey.org/WVSONline.jsp>
- Yurdakul, A. (2013). Vergi ahlakı ve vergi ahlakını belirleyen faktörlerin analizi: Bursa ili örneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.